

М.В. Кравець

КУ ім. Бориса Грінченка

Ознаки категорії ірреальності у прозових творах Е.А. По

Постановка проблеми. Ірреальність – є неоднозначним поняттям, тлумачення якого подекуди навіть суперечать одне одному. Залишаючись малодослідженою поняттєвою категорією на текстовому рівні, категорія ірреального знаходить своє мовне вираження в межах художнього твору. За З.Д. Поповою такий відбір мовних засобів відображає індивідуальну картину світу письменника і втілюється у “використанні певних тематичних груп мовних одиниць, підвищенні або зниженні частотності окремих одиниць та їх груп та у використанні індивідуально-авторських мовних засобів” [13, 56].

Мета статті полягає у дослідженні поняттєвої структури категорії ірреального та визначенні художніх особливостей прозових творів Е.А. По.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. У жанровому розмаїтті новел Е. По є психологічні, пародійні, романтичні, філософські, детективні та містичні, готичні оповіді. Проаналізувавши низку робіт, присвячених творчості Е.А. По [6; 8; 15; 16; 17], можна виокремити такі жанрові особливості його творів:

- надання переконливості неймовірному;
- підміна реального вигаданим, фантазією, “перемога над реальністю”;
- таємничість, загадковість;
- зображення психологічного стану страху, аномалій, психічних хвороб;
- уявність, надприродність, містичність, загадковість;
- використання релігійної тематики.

Саме ці властивості його творів і є властивостями або складовими елементами категорії ірреального. Розглянемо дану категорію детальніше.

У філософських розвідках ірреальне – це “те, що існує не в дійсності, а лише в думці, протиставляючись реальному” та вживається як синонім уявного, фантастичного, а також неможливого” [14, 226]. В *теорії можливих світів* ірреальність можна кваліфікувати як реальність “нереального” [3, 4; 4, 524]. Інші дослідники вважають, що фантастичне, хоч і досить опосередковано, але все ж таки дотичне до реальності, що і відрізняє його від ірреального, тому найближчим до поняття “ірреальність” вони визнають поняття “неможливе” [12, 11].

Для кращого розуміння явища ірреальності та встановлення його поняттєвої складової, ми звернулись до розвідок, які безпосередньо (філософія, психологія) та опосередковано (літературознавство, лінгвопоетика), займаються розробкою проблеми ірреального. Окрім цього, проаналізували низку тлумачних словників, словників-довідників та словників синонімів та антонімів, виявивши, що не всі розвідки виокремлюють цей термін.

Незважаючи на подекуди різні та суперечливі тлумачення ірреальності, інтегральною ознакою для всіх її тлумачень є “протиставлення реальності”, а значить неможливість явища, події, ситуації. Тому, ми розуміємо ірреальність – як заперечення реального. Слід підкреслити, що таке тлумачення допускає можливість існування ірреального і в межах можливих світів.

В результаті дослідження поняттєвої складової категорії ірреального в різних наукових розвідках (філософських, психологічних, теологічних, літературознавчих, лінгвопоетичних) та засобом компонентного аналізу сем словникових дефініцій, ми виділяємо сфери ірреального, в межах яких ірреальність може виражатися, а саме:

- сфера трансцендентного (буття Бога, духу, душі, метафізичних сутностей, загробного життя);
- сфера надприродного (окультні істоти, магічні обряди, містичні властивості та сили, міфічні істоти);

- сфера сюрреального (мрії, сновидіння, психічні розлади, уявлення, фантазії).

Кожна сфера має спільні властивості та характеристики, а саме:

- неможливість;
- аномальність;
- дивність;
- не пояснюваність, незрозумілість, загадковість, таємничість.

Представимо поняттєві сфери існування ірреального та його властивості на рис. 1.

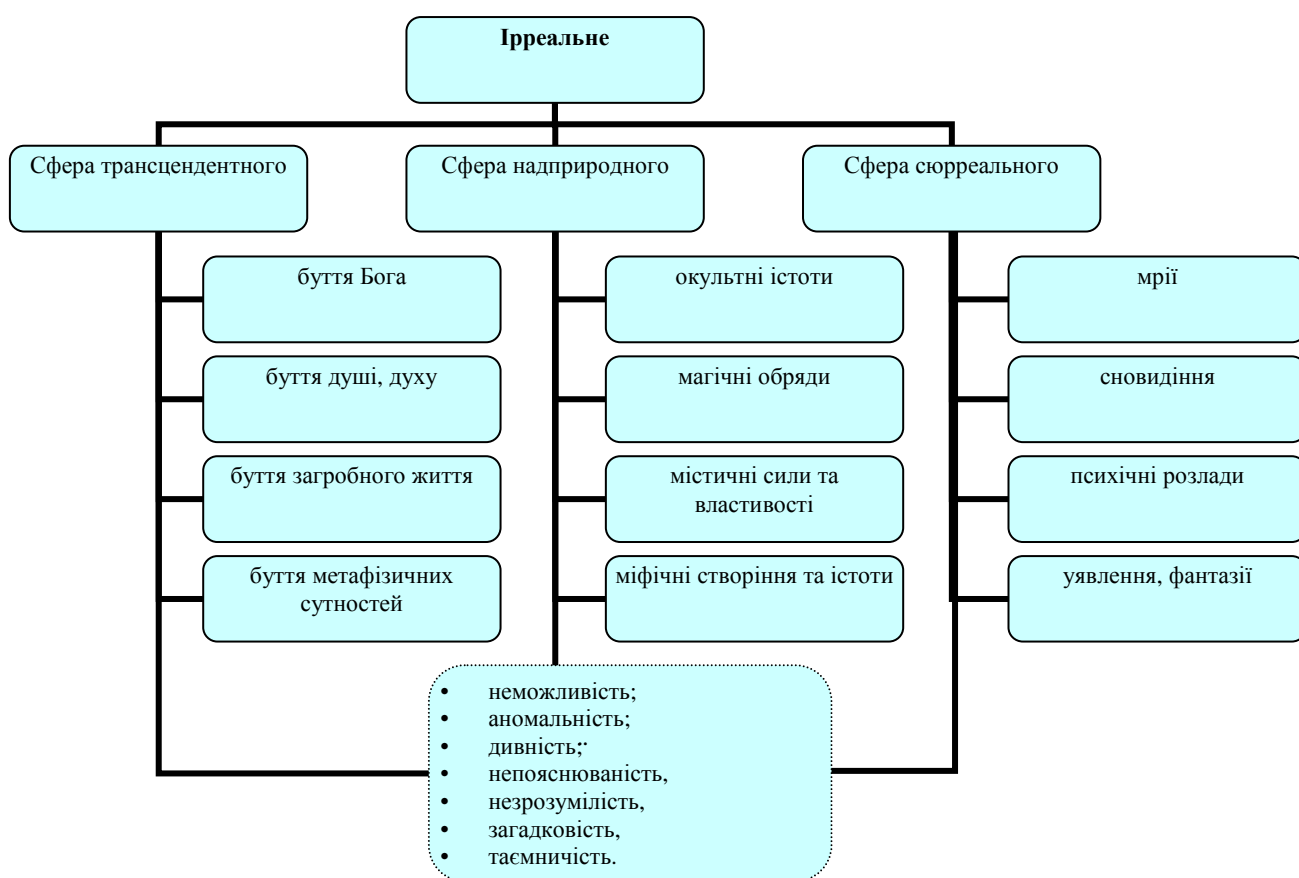

Рис. 1. Поняттєві сфери існування ірреального та його властивості

Можна стверджувати, що номінації тематичних полів кожної із вищезазначених сфер будуть виражати поняття ірреальності. Основним засобом передачі поняттєвого змісту ірреального є лексика. Тут слід зауважити, що вивчення ірреальності на граматичному рівні, в контексті аналізу модальних слів та умовних речень, ми до уваги не беремо. Таке

рішення можна пояснити достатньо розробленою традицією в цій області та обмеженням поняттєвого спектру ірреальності: в граматиці, ірреальне позначає різний ступінь впевненості мовця в достовірності думки, яка в нього формується про дійсність, а також відношення висловлюваного до дійсності, а саме здійсненності або нездійсненності, що тлумачиться як ірреальне [2, 237; 9, 303].

Наразі існує низка досліджень, присвячених вивченню ірреальності в семантичному аспекті, семантика якої здебільшого знаходить своє вираження на лексичному рівні. Серед таких робіт, монографія Т.М. Нікульшиної [11], дисертаційні дослідження І.А. Названової [10], О.С. Попової [12], Є.А. Григор'євої [5], Т.Ю. Альонової [1], розвідки І.М. Кобозєвої про існування так званих аномальних слів – “квазіслів” (- слова, які не існують в мові насправді, але мають чітко визначену функцію: наукову або художню та можуть слугувати як для ілюстрації функціонування мовних одиниць, так і для створення “іншої” дійсності у межах літературного твору) [7, 200].

Висновки. Властивостями категорії ірреального є неможливість; аномальність; дивність; непояснюваність, незрозумілість, загадковість, таємничість. Як поняттєва категорія вона має своє мовне вираження, семантика якого відображена у лексичних номінаціях тематичних полів сфер існування ірреального, а саме “сфери трансцендентного”, “сфери надприродного” та “сфери сюрреального”. Перелічені сфери ірреального та їх властивості одночасно є і жанровими ознаками творчості Е.А. По, що дозволяє припустити, що ірреальність є знаковою категорією його текстів.

Перспективи подальших досліджень. Очевидною є нестача робіт, присвячених розгляду ірреальності на текстовому та образному рівнях, розгляду лінгвокогнітивних механізмів творення категорії ірреального. Тому перспективними є дослідження ірреальності саме у цих аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алёнова Т.Ю. Категория ирреального ужасного и способы ее выражения в художественном пространстве Н.В. Гоголя: на материале языка повестей «Вечера на хуторе близ Диканьки» и «Миргород» : дис. кандидата филол. наук : 10.02.01. / Татьяна Юрьевна Алёнова – М., 2000. – 139 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с.
3. Бабушкин А.П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
4. Грек А.Г. Об “ирреальной” семантике в символической поэзии (на материале творчества В.Иванова) // Логический анализ языка. Между ложью и фантазией / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Издательство “Индрик”, 2008. – 672 с.
5. Григорьева Е. А. Концепты ирреального мира в русском, английском и чувашском языках (на материале ядерных существительных с архисемой “злой дух” и их производных) : дис. кандидата филол. наук : 10.02.20 / Григорьева Евгения Артуровна. – Казань, 2005. – 236 с.
6. История всемирной литературы в 8-ми т. // гл. редкол: Г. П. Бердников (гл. ред.), А. С. Бушмин, Ю. Б. Виппер (зам. гл. ред.), Д. С. Лихачев и т.д. - Т. 6. - М., 1989. – 880 с.
7. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учебник / И. М. Кобозева. - Изд. 2-е. - М. : Едиториал УРСС, 2004. - 352 с
8. Ковалёв Ю. В. Эдгар Аллан По. Новеллист и поэт: монография. – Л.: Худож. лит., 1984. – 296 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь. – Гл. ред. Ярцева В.Н., - М.: 1990. – 685 с.
10. Названова И. А. Концепт “ирреальность” в семантическом пространстве русского языка : дис. кандидата филол. наук: 10.02.01 / Названова Ирина Александровна. – Таганрог, 2006. – 160 с.
11. Нікульшина Т.М. Ірреальний світ англійською та українською мовами: монографія. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – 186 с
12. Попова Е.С. Маркеры ирреальности во французском языке : дис. кандидата филол. наук : 10.02.05 / Елена Сергеевна Попова – 2010, Воронеж
13. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2010. – 314 с.
14. Философский энциклопедический словарь. — М. : Советская Энциклопедия, 1989. - 815 с.
15. Шурма С.Г. Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е.По, А.Бірсата, Г.Лавкрафта) / дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Світлана Григорівна Шурма. – Київ, 2008.
16. David Sinclair. Edgar Allan Poe / Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated, 1977. – 272 p.
17. Sørensen B. Love, identity and reason in the tales of Edgar Allan Poe / B. Sørensen. – Aalborg Univerity, 1994. – 71 p.